

РОЛЯТА НА ГЕОГРАФСКАТА НАУКА ПРИ КОМПЛЕКСНОТО ИЗУЧАВАНЕ НА ПРОИЗВОДИТЕЛНИТЕ СИЛИ

Петър Попов

Комплексното изучаване на производителните сили е нов метод за научни изследвания, свързан с перспективното развитие на различни отрасли от народното стопанство. Той представлява научно координирано изследване, ръководено от един организационен център, в който са включени широк кръг специалисти, представители на различни научни дисциплини. Целият научен колектив има за задача да реши определени научни проблеми с оглед на по-нататъшното развитие на производителните сили. Във връзка с това комплексният метод придобива все по-голяма актуалност и заема ръководно място в общия план на редица академични, университетски и ведомствени научни институти на СССР. Значителни успехи в прилагането на комплексното изследване на производителните сили са постигнали и някои научни учреждения в Китай, Полша и Чехословакия. В тези страни прилагането на този метод се явява като много резултатен начин за свързване на научноизследователската работа с практиката на планирането, строителството и стопанското ръководство на определени райони.

За да се изработи перспективен стопански план за развитието на производителните сили на даден район, е необходимо да се изходи от определени икономически предпоставки, на базата на които ще се заложи планът. За да бъде той реален, икономически целесъобразен и осъществим при възможна най-голяма икономия на средства, е необходимо планирането да се предшества от задълбочени икономически и природни изучавания, които да се извършват не само от наличните планиращи органи, но и от научноизследователските учреждения. Изработването на перспективния план за развитие на производителните сили в определен район на страната изисква задълбочено познаване на местните икономически условия и наличните природни ресурси.

Досега тези въпроси се решават предимно по административен път със съвсем слабо участие или при отделни случаи без участието на научни учреждения. Подценяването на научната разработка на перспективното развитие на отделни райони води до оскъпяване на производството. Особено важно значение има например научната разработка на проблемите за териториалното разпределение на новоизгражданите производителни сили, проблемата за създаването на нови енергетични и суровинни бази на народното стопанство и ликвидирането на съществуващите икономически диспропорции. Решаването на тези въпроси е свързано с големи капиталовложения. Ето защо изследванията за ико-

номически най-ефективно териториално разположение на производителните сили, проблемите на рентабилността и възвръщаемостта на направените капиталовложения се явяват не само икономически оправдани, но и необходими.

Тъй като изследванията на подобни проблеми имат сложен комплексен характер, необходимо е да се координират усилията, знанията и научноизследователската работа на специалистите от природните, икономическите и техническите науки. При съвременното развитие на производството и строгото профилиране и задълбочаване на научните дисциплини един специалист не може да обхване и проучи широк кръг проблеми из областта на производителните сили. Изхождайки от тези положения и от изискванията на практиката, все повече се налага преминаването към прилагане на колективно комплексната методология при изучаването на производителните сили и в нашата страна.

През последните години все по-широко внимание се обръща на изучаване същността, елементите, структурата и факторите, които влияят върху изменението и развитието на производството. Това се налага от нуждите на териториалното ръководство и планирането на народното стопанство. Комплексното изучаване на производителните сили по райони например дава възможност на местните управляващи органи, а така също и на висшестоящите държавни организации да получат научно обосновани показатели и предложения за съществуващите видове производства, които при съответни местни условия биха могли да се използват най-ефективно за по-нататъшно развитие на производителните сили.

Комплексното изучаване на производителните сили се извършва по райони, по отрасли или по отделни стопанско-териториални проблеми. То включва в себе си и изследвания, свързани със строителството на отделни стопански обекти. За всички видове проучвания се изготвя общ методологичен план, с който са съобразени методиките на отделните научни дисциплини, предвидени за участие в комплексните разработки.

Географските науки могат и трябва да вземат участие при комплексното изучаване на производителните сили, тъй като техните методи на изследване им позволяват да заемат челно място при решаването на редица комплексни общорайонни или отраслови проблеми. Значителен опит в това отношение са натрупали съветските географи при решаването на проблемите за по-нататъшното развитие на производителните сили в Западен и Източен Сибир, Далечния Изток, Ферганската долина, Ангрениският рудодобивен район, Рязанската област и др. Съвместни проучвания и разработки във връзка с развитието на производителните сили по долното течение на р. Амур се извършват от китайски и съветски комплексни групи, в които специалистите географи стоят на челно място. Полските географи също така вземат активно участие в комплексното проучване на някои райони от Полша с оглед на по-нататъшното им стопанско развитие.

Понятието производителни сили включва в себе си твърде много компоненти, които са предмет на географски изследвания. В производителните сили се включват средствата на труда, с които се произвеждат материални блага, въздействува се на околната среда и се усвояват природните богатства. Включват се усвоените природни ресурси, както и самите хора, които са най-важните участници в материалното производство. Всички тези елементи са предмет на физикогеографски и икономгеографски изучавания, което определя и едно от централните места на географските науки при комплексното изучаване на производителните сили.

При прилагане на колективно-комплексния метод за изучаване обикновено се включват редица природни изследвания, в които намират приложение почти всички физикогеографски дисциплини. За да се осигури ускорено и икономически ефективно развитие на производителните сили в даден район, е необходимо пълно познаване на природните условия. За правилното насочване на селското стопанство са необходими геоморфоложки, почвеногеографски, климатични и хидроложки проучвания, а също така и извършването на детайлно физикогеографско райониране. Тези проучвания обикновено служат и като база за решаването на редица икономически въпроси, свързани с промишленото развитие на проучвания район, строителството, установяването на транспортни връзки и др. Всичко това определя голямото значение на физикогеографските изследвания при решаването на комплексните икономически проблеми.

При комплексното изследване на природните условия съвместните усилия на специалистите из областта на природните и икономическите дисциплини трябва да се насочат към разкриването на нови възможности за стопанско усвояване на определени природни ресурси. Значителни резултати може да даде и преоценката на съществуващото използване на наличните природни предпоставки. При проучвания на непълноценно усвоените природни дадености често се разкриват допълнителни възможности за стопанско усвояване, при които възвръщаемостта на направените капиталовложения се възстановява за кратък срок и съдействува за ускорено развитие на социалистическото производство.

Природните условия и природните ресурси при известни условия благоприятствуват, а при други случаи спъват развитието на производителните сили. Това до голяма степен зависи от конкретните физикогеографски условия, които трябва да се имат пред вид при всяко мероприятие, предвиждащо по-нататъшно развитие на определени отрасли от материалното производство. Ето защо при изучаването на природогеографските особености в даден район не трябва да се изхожда само от гледна точка на природните науки. Комплексният характер на разглежданата проблематика, свързан с развитието на производителните сили, налага изучаването на природните условия да става и от гледището на икономическите науки. Това налага физикогеограф-

ските изследвания почти винаги да предшествуват или поне да съпровождат решаването на всяка комплексна икономическа проблема. Обикновено при самостоятелните неподчинени на комплексната методология проучвания специалистите по природните дисциплини завършват с обяснението и характеристиката на определени природни дадености. При комплексното изследване на природните условия е необходимо да се включат вече силите и на специалисти — икономгеографи и икономисти, а също така и представители на някои технически науки, свързани съответно с проучваната проблема. При такава комбинация на научните сили може правилно и съвместно да се направи цялостна икономическа и техническа оценка на природните дадености. Такава една оценка дава пълна възможност да се набележат мероприятия за евентуално използване на благоприятните или за намаляване влиянието на неблагоприятните природни условия върху нормалното развитие на производителните сили.

Икономическата география също така е призвана да играе важна роля при комплексното изучаване на производителните сили. Въпросите на географията на промишлеността, селското стопанство, транспорта, населението и селищата представляват основни съставки в решаването на почти всички комплексни стопански проблеми. Икономгеографските изследвания при решаването на комплексните проблеми могат да бъдат твърде полезни и при определянето на географското положение на новото строителство. Във връзка с това пред икономическата география стоят редица проблеми за разрешаване, които имат извънредно голямо практически значение.

Географските науки обаче все още не са навлезли достатъчно в изучаването на проблемите за териториалното разпределение на производителните сили, икономическата ефективност на съществуващото териториално разпределение и изучаването на факторите, влияещи върху географското разпределение на социалистическото производство. Изследването на закономерностите, които влияят върху териториалното разпределение на производителните сили, има голямо значение за правилното планиране на новото строителство и за разкриването и ликвидирането на съществуващите диспропорции в отраслите на народното стопанство.

При строителството на нови промишлени и селскостопански предприятия трябва да се определи такова географско местоположение на новия стопански обект, при което той да бъде максимално икономически ефективен. Първата предпоставка в това отношение е какво териториално разпределение ще получи строителството на новото предприятие. Близостта на суровинните ресурси, енергетичните източници, наличието на квалифицирани трудови ресурси, транспортната осигуреност и възможността за пласмента на готовата продукция представляват поредица от икономгеографски фактори, с които трябва да се съобразяват планиращите органи при изборно място за ново предприятие. При решаването на комплексните икономически проблеми всички тези фактори имат ясно

определено значение, тъй като от тях много зависи на какво равнище ще бъде издръжката на производството, с каква себестойност ще работи новото предприятие и до каква степен то ще бъде рентабилно. При комплексното изучаване на производителните сили в никакъв случай не бива да се допуска игнорирането на тези фактори. В противен случай се стига до оскъпяване на производството и се нанасят щети на народното стопанство вследствие на редица стопански несъобразности, като установяване на кръстосани и далечни превози и неизползуването на благоприятни природни и икономически предпоставки. Всички тези фактори и предпоставки представляват съставна част от предмета и задачите на икономическата география и поради това тя може и трябва да участва при комплексното изучаване на производителните сили.

Както по отношение на промишлеността, така и във връзка със селското стопанство при комплексното изучаване на производителните сили икономгеографските проучвания трябва да бъдат в тясна връзка и да се съгласуват с физикогеографските изследвания. Подробната и задълбочена икономгеографска оценка на природните условия представлява един от първите етапи на комплексното изучаване на производителните сили. Оттук трябва да се изходи при икономгеографските проучвания, за да се установи ефективността от териториалното разпределение на отделните видове селскостопанско производство. Това, от своя страна, е в тясна връзка с установяването на производствените разходи при определени природни условия. Наличието на такива проучвания дава възможност на ръководните стопански органи да осъществяват по-правилно съчетание на отделните селскостопански отрасли и установяване на по-висока рентабилност.

Икономгеографските проучвания по селското стопанство при комплексното изучаване на производителните сили се явяват като необходимата предпоставка за изясняването на местните икономически условия, в които трябва да се реши определена комплексна икономическа проблема или да се изработи перспектива за по-нататъшно развитие на производителните сили в даден район. За да бъде тази перспектива реална и икономически изпълнима при най-малки загуби на средства, тя трябва да почива на предварително изработена пълна икономгеографска характеристика на района. Създаването на нови промишлени, аграрни или комбинирани аграрнопромишлени производствени цикли се нуждае от цялостно изучаване на икономическото състояние в района на предвиданото строителство. В тези случаи се установява наличието на определени енергетични и суровинни ресурси, определянето нивото на промишленото и селскостопанското развитие, разкриването на съществуващите производствени връзки между отделните стопански отрасли, с какви трудови ресурси разполага районът, установяването на наличния селищен фонд и нивото на транспортната осигуреност.

Най-важният фактор при развитието на производителните сили представляват трудовите ресурси. Поради тези причини демографските из-

следвания трябва да представляват основна съставка при всяко комплексно изучаване на производителните сили. При набелязването на мероприятията за развитието на производителните сили винаги трябва да се имат пред вид числеността и съставът на населението, броят и структурата на трудовите ресурси, трудовите навици, опитът и традициите на населението, наличните материални условия на живот и трудова дейност. Всички тези изисквания определят необходимостта от изследвания по география на населението и селищата при комплексното изучаване на производителните сили.

Транспортът като продължение на производствения процес играе твърде важна роля за намаляване на производствените разходи и повишаването на производителността на труда. При анализирането на съществуващите транспортни връзки и движението на основните товаропотоци се разкриват почти винаги примери на нерационални стопански връзки, причиняващи загуби на народното стопанство. Разкриването и ликвидирането на подобни нерационални превози води до реализиране на големи икономии и пестене на обществен труд. Изследването на географията на отделните видове транспорт при комплексното изучаване на производителните сили има и друга положителна роля. Установяването на транспортните отношения в даден район разкрива съществуващите стопански връзки вътре в района, а също така и връзките между района и останалите територии на страната. Това до голяма степен охарактеризира и икономическия облик на проучвания район.

Внедряването на метода за комплексно изучаване на производителните сили има извънредно голямо значение за решаването на въпросите за планирането и строителството. Специално за географските науки този метод допринася твърде много за прякото свързване на науката с практиката. Общеизвестно е, че географията (физическа и икономическа) все още не е достатъчно свързана с решаването на много практически-приложни въпроси, макар вече да е натрупала достатъчно теоретични постановки, с помощта на които могат да се решат редица практически задачи. Чрез участието в комплексното изучаване на производителните сили специалистите географи могат да дадат ценен принос за колективното решаване на някои проблеми, свързани с развитието на икономиката.

В нашата страна са правени малък брой опити за колективно комплексно изучаване на производителните сили. Макар и ненапълно добре организирани поради липса на опит, някои от тези изследвания се оказали твърде резултатни и обнадеждаващи. Организирането от Българската академия на науките на Комплексната оградена експедиция и на комплексните изследвания за развитието на производителните сили в селското стопанство в Бургаски окръг дадоха доста насърчителни резултати. Пред завършване са разработките по общо икономическо райониране на страната, които се извършват по силата на специални постановления на Министерския съвет. В следващите няколко години предстои наред с усъвършенстването на проекта за общо

икономическо райониране да започне и комплексното изучаване на производителните сили по райони. За българските научни учреждения и за научната общественост това ще представлява извънредно важен етап, в който значителен брой научни дисциплини ще преориентират своята проблематика, при което научнотеоретическите достижения ще могат да се приложат в практиката.

Във връзка с всичко това целесъобразно би било да се постави на по-широко обсъждане въпросът за комплексното изучаване на производителните сили. Необходимо е в това отношение да се пристъпи към разглеждането на този въпрос и от гледището на отделните частни науки, като всяка от тях намери своето място и разработи конкретна методика за участие в подобни комплексни изследвания.

ЛИТЕРАТУРА

- Арманд, Д. М. — Рациональное использование природных ресурсов и задачи советской географии. Изв. АН СССР, серия географическая, кн. 1, 1961 г.
- Захариев, Ив., и П. Попов — Върху някои въпроси за комплексното изучаване на производителните сили. Сп. Природа, кн. 4, 1961 г.
- Кибальчич, О. А. Объединенная сессия Уральского филиала АН СССР и Пермского совнархоза, посвященная изучению производительных сил Пермской области. Изв. АН СССР, серия географическая, кн. 1, 1961 г.
- Попов, П. — Влияние на енергетиката върху териториалното разпределение на производителните сили в нашата промишленост. История и география, кн. 5, 1961 г.
- Ракитников, А. Н. — Экспедиционное экономико-географическое изучение географии сельского хозяйства. Сбор. Методы географических исследований. Москва, 1960 г.

РОЛЬ ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ НАУКИ ПРИ КОМПЛЕКСНОМ ИЗУЧЕНИИ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ

(РЕЗЮМЕ)

В статье рассматриваются некоторые из проблем комплексного изучения производительных сил, что является новым методом научных исследований, связанным с перспективным развитием различных отраслей народного хозяйства. Этот метод представляет собой научное координированное исследование, руководимое одним организационным центром, в которое включен широкий круг специалистов, представителей различных научных дисциплин. Перед всем научным коллективом стоит задача решить определенные научные проблемы в целях дальнейшего развития производительных сил.

Рассматривается вопрос о том, что географическая наука может и должна играть чрезвычайно важную роль при комплексном изучении производительных сил. Ее предмет и установленные методы исследования позволяют ей занять руководящее место при решении ряда комплексных общерайонных или отраслевых проблем. При применении коллективно-комплексного метода изучения начинается с исследований природы. Здесь находят приложение почти все физико-географические дисциплины. Указывается также, какое участие могли бы принять экономико-географические дисциплины при комплексных исследованиях производительных сил. Чрезвычайно важную роль в этом отношении могут играть исследования по географии промышленности, сельского хозяйства, транспорта, населения и населенных пунктов. Ставится также вопрос о необходимости методологических разработок, связанных с географическими исследованиями экономической эффективности территориального распределения производительных сил.

LE RÔLE DE LA SCIENCE GÉOGRAPHIQUE DANS L'ÉTUDE COMPLEXE DES FORCES PRODUCTIVES

(Résumé)

Dans cet article on traite certains problèmes de l'étude complexe des forces productives. C'est une méthode nouvelle dans les recherches scientifiques qui est en rapport étroit avec les perspectives du développement des différentes branches de l'économie nationale. C'est une méthode d'investigation coordonnée sous la direction d'un centre-organisateur où un grand nombre de spécialistes de différents domaines de la science prennent part. Tout le collectif scientifique doit résoudre des problèmes scientifiques déterminés qui accéléreront le développement ultérieur des forces productives.

On souligne que la science géographique peut et doit jouer un rôle très important dans l'étude complexe des forces productives. Son contenu et ses méthodes d'investigation lui permettent d'occuper une place dirigeante à la solution d'un grand nombre de problèmes complexes se rapportant à toute la région ou à une branche de l'économie. Quant on applique la méthode complexe collective on commence par l'étude de la nature. On s'en sert de toutes les sciences de la géographie physique. On souligne encore le rôle de la géographie économique dans l'étude des forces productives. A cet égard les recherches de la géographie de l'industrie, de l'économie rurale, du transport, de la population, des villes et des villages peuvent avoir une importance assez grande. On insiste sur la nécessité de travailler sur les problèmes de la méthodologie, liés à l'étude géographique de l'effectivité économique de la répartition territoriale des forces productives.